

PRANJE NOVCA U BOSNI I HERCEGOVINI I MEĐUNARODNI STANDARDI (Uvodni referat)

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović, email: miodrag.simovic@ustavnisud.ba

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Prof. dr Dragan Jovašević

Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu

Prof. dr Marina M. Simović

Ombudsman za djecu Republike Srpske, Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta „Apeiron“
u Banjoj Luci

Sažetak: U strukturi nacionalnog, ali i internacionalnog kriminaliteta danas preovladava kriminalitet upravljen na štetu imovine drugih fizičkih i pravnih lica, pri čemu pojedinci, grupe i čitave organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne aktivnosti vođeni namjerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi. Međutim, to nije dovoljno, pa tako pribavljeni novac i druge imovinske koristi ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet. S druge strane, učinioci ovakvih kriminalnih djela imaju potrebu da prikriju i pravo porijeklo ovakvog novca ili koristi. Stoga su ne samo pojedine države, već i čitava međunarodna zajednica uvidjele opasnost od ovakvih kriminalnih delatnosti pojedinaca i grupa. Tako, međunarodno pravo, kao i krivično pravo Bosne i Hercegovine predviđaju krivičnu odgovornost za pranje novca kao djelo zapriječeno strogim kaznama.

Ključne riječi: krivično djelo, novac, krivica, kazna, međunarodni standardi.

MONEY LAUNDRY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND INTERNATIONAL STANDARDS (Keynote paper)

Abstract: Today, crimes directed against the property of other natural and legal persons prevail in the structure of national, as well as international crime, where individuals, groups and entire organizations commit their criminal activities lead by the intention to acquire illegal property gain. However, this is not enough, so these persons try to legalize such acquired money and other property gain, i.e. to put them in legal traffic. On the other side, perpetrators of such crimes have a need to cover real source of such money or benefit. Therefore, not only states, but the whole international community, have recognized danger from such crimes of individuals and groups whose aim is money laundry and hiding of money and other property gain acquired by commission of criminal offenses. Accordingly, international law, as well as criminal law of Bosnia and Herzegovina, foresee criminal responsibility for money laundry as criminal offense threatened by severe punishments.

Key words: criminal offense, money, guilty, punishment, international standards.

1. Uvod

Savremeno društvo karakteriše velika dinamičnost u strukturi nacionalnog, ali i internacionalnog kriminaliteta, gdje preovladavaju imovinska krivična djela, koja su primarno upravljena na štetu imovine, imovinskih prava i interesa drugih fizičkih i pravnih lica (pa čak i čitavih država). Pri tome, pojedinci, grupe, pa i organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne aktivnosti rukovođeni primarno imovinskim interesom - namjerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi ili nezakonitog profita, dobiti, a time i moći. No, to nije dovoljno, niti je primarni cilj kriminalaca. Logično je da pribavljena protivpravna imovinska korist, ako ostaje skrivena, u sferi ilegalne aktivnosti, nema značaja za učinioce takvih krivičnih djela (Levi, William, 2002: 337–364).

Stoga su oni prinuđeni da tako pribavljenu „prljavu“, nezakonito stečenu imovinu i druge oblike imovinske koristi „operu“, da im pribave legalan osnov sticanja, da ih plasiraju u legalne privredne, novčane, bankarske, berzanske i druge slične tokove. To znači da kriminalnom aktivnošću pribavljeni novac i druge vrste imovinske koristi ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj. S druge strane, učinioci ovakvih kriminalnih djela imaju potrebu da prikriju pravo porijeklo ovakvog „prljavog“, ilegalno pribavljenog novca ili koristi i tako izbjegnu krivično gonjenje i kažnjavanje. Uvidjevši opasnost ovakvih kriminalnih djelatnosti pojedinaca i grupa koje imaju za cilj pranje i prikrivanje novca i druge imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih djela, međunarodno, ali i nacionalno pravo predviđaju krivičnu odgovornost i kažnjivost učinilaca za krivično djelo „pranja novca“.

Da bi se razne protivpravne djelatnosti pojedinaca i grupa, u okviru međunarodnog, transnacionalnog, organizovanog, prekograničnog kriminaliteta spriječile, suzbile i smanjile na društveno prihvatljiv nivo, na međunarodnom planu se pristupilo normiranju prava i obaveza pojedinih država u preduzimanju adekvatnih mjera, sredstava i postupaka radi sprječavanja i suzbijanja pranja novca. Tako je donijeto više međunarodnopravnih akata (Petrović, Jovašević, 2010: 89-92) kojima su precizirane nedozvoljene djelatnosti i pojedini oblici i vidovi pranja novca, kao i mjere, organi i postupanja u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima u pravcu stvaranja pogodne pravne osnove za sprječavanje i suzbijanje ove negativne društvene pojave. Na taj način, u međunarodnom i evropskom krivičnom pravu pranje novca dobilo je status samostalnog krivičnog djela.

2. Pranje novca i međunarodni standardi

Shvativši realnu opasnost od organizovanog kriminaliteta internacionalnog karaktera koji ne poznaje političke, državne i ideološke granice među narodima i državama, međunarodna zajednica je razvila strategiju za borbu protiv najopasnijeg oblika savremenog kriminaliteta – trgovine opojnim drogama, nuklearnim supstancama, ljudima, ženama i djecom, organima za presađivanje, oružjem itd. sa čime je u tijesnoj vezi i pranje novca. U tom smislu je donijeto više međunarodnopravnih akata kao što su: 1) Konvencija OUN protiv nedozvoljene trgovine

opojnim drogama i psihotropnim supstancijama (1988. godine, Beč), 2) Konvencija Savjeta Evrope o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom (1990. godine, Strazbur), 3) Direktiva za sprječavanje korišćenja finansijskog sistema u cilju pranja novca (1991. godine), 4) Komunikacija nastala kao rezultat dogovora šefova vlada država Komonvelta (1993. godine, Kipar). Tom prilikom je pranje novca identifikovano kao ozbiljna prijetnja finansijskom sistemu širom svijeta, 5) Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000. godine, Palermo), 6) Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (1999. godine u Njujorku) i 7) Konvencija Savjeta Evrope o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma (2005. godine, Varšava) (Degan, Pavišić, 2005: 197-203). Ovi međunarodnopravni akti predstavljaju pravni osnov za propisivanje inkriminiranih ponašanja u vezi sa pranjem novca u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu, te krivičnih sankcija za njihove učinioce (Jovašević, Ikanović, 2015: 111-115).

2.1. Bečka konvencija OUN protiv nedozvoljene trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancijama

Bečka Konvencija OUN protiv nedozvoljene trgovine opojnim drogama i psihotropnim supstancijama (Bečka konvencija) iz 1988. godine (koju je prihvatila i bivša SFRJ) predviđa obavezu država potpisnica da u svom nacionalnom zakonodavstvu aktivnosti vezane za trgovinu opojnim drogama, kao i za pranje ovako stečenog novca predvide kao krivično djelo. Ovom konvencijom je obezbijeđena pretpostavka za efikasno suprotstavljanje pranju novca, a to je njegoa kriminalizacija na način osjetljiv na zahtjeve međunarodne zajednice. Ovaj značajan međunarodni dokument je uspostavio minimalne standarde angažovanja država u suzbijanju ovih pojava.

U članu 3 Bečke konvencije je definisano krivično djelo pranja novca. Ono postoji kada se sa umišljajem (svjesno i sa namjerom) preduzimaju sljedeće aktivnosti: a) konverzija ili transfer imovine sa znanjem da je ta imovina nastala kao rezultat izvršenog krivičnog djela sa ciljem prikrivanja nezakonitog porijekla imovine, b) pomaganje bilo kom licu koje je umiješano u izvršenje takvog krivičnog djela da bi se izbjegle pravne posljedice ovih aktivnosti, c) prikrivanje ili sakrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja i kretanja izvedenih prava vlasništva ili imovine sa znanjem da je ta imovina rezultat izvršenog krivičnog djela, d) sticanje, posjedovanje ili upotreba robe, predmeta ili druge vrijednosti sa znanjem u vrijeme njihovog prijema da su nastale kao rezultat neovlašćene trgovine opojnim drogama i e) udruživanje radi izvršenja, pokušaj, pomaganje, podstrekavanje, olakšavanje ili savjetovanje da se izvrši krivično djelo trgovine opojnim drogama, uključujući i pranje novca.

Na ovaj način je krivično djelo pranja novca određeno različitim djelatnostima (u zemlji i inostranstvu) koje uključuju i pripremne radnje, pokušaj i saučesništvo (podstrekavanje, pomaganje ili organizovanje zločinačkog udruženja), kao samostalne radnje izvršenja. Time je široko postavljena sfera kažnjivih ponašanja koja su izjednačena sa radnjom izvršenja ovog krivičnog djela. Kao bitan, konstitutivni elemenat krivičnog djela pranja novca smatra se

postojanja „znanja, svijesti, namere ili cilja“, kao subjektivnih elemenata psihološke prirode na strani učinioca u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

2.2. Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala

Problemom preduzimanja efikasnih mjera za sprječavanje i suzbijanje pranja novca bavila se i Palermo Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine sa dopunskim protokolima: a) Protokolom za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom i b) Protokolom protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom. I ova konvencija u članu 6 pod naslovom „Kriminalizacija pranja dobiti stečene kroz kriminal“ određuje pojam i karakteristike krivičnog dela pranja novca (Novoselec, 2004: 3-5). To je i logično jer se u krivičnopravnoj literaturi često ističe da je jedna od osnovnih značajki organizovanog kriminala upravo bavljenje pranjem novca članova kriminalne grupe koji je nelegalno stečen vršenjem kriminalnih aktivnosti. Pri tome se kao metode pranja novca navode: a) ručno pranje - kada članovi grupe koriste manje svote novca za kupovinu dobara i plaćanje usluga za potrebe kriminalne organizacije, b) porodična mašina za pranje novca - kada grupa pere novac preko banaka i drugih finansijskih organizacija u skladu sa svojim ciljevima, c) zajedničke veš mašine - kada više kriminalnih organizacija u saučesništvu sa bankarskim, finansijskim, berzanskim i drugim institucijama organizuju pranje novca kao stalnu djelatnost i g) perionica - kada organizovana kriminalna grupa nudi lokalnim kriminalcima ili manjim grupama „usluge servisa za pranje novca“. Takođe je u članu 7 Palermo konvencije predviđen i sistem mjera za borbu protiv pranja novca.

3. Pranje novca u evropskim dokumentima

U organizovanu međunarodnu aktivnost na sprječavanju i suzbijanju različitih oblika i vidova ispoljavanja krivičnog djela pranja novca uključile su se i regionalne evropske organizacije. U ovim aktivnostima prednjače: a) Evropska unija i b) Savjet Evrope. U okviru i pod okriljem Savjeta Evrope donijeti su izuzetno značajni akti koji određuju pojam i elemente pranja novca kao krivičnog djela. Oni takođe nalažu svim državama članicama ove regionalne organizacije da u svoje nacionalno krivično zakonodavstvo inkorporiraju obilježja bića ovog krivičnog djela, te da odrede vrstu i mjeru kazne za njegove učinioce.

3.1. Konvencija o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom

U okviru Savjeta Evrope u Strazburu je 1990. godine donijeta Konvencija o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom. Pored pojmovnog određenja pranja novca kao krivičnog djela, ova konvencija predviđa niz mjera opšte i specijalne prevencije koje treba da primjenjuju nadležni državni organi u cilju sprječavanja i suzbijanja djelatnosti pojedinaca i grupa u cilju pranja nezakonito stečene imovine, odnosno prikrivanja njenog porijekla i izvora. Nešto kasnije, 2005. godine u Varšavi donijeta je i Konvencija Savjeta Evrope o pranju, traženju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma.

Obilježja bića krivičnog djela pranja novca su i u aktima Savjeta Evrope određena na gotovo identičan način kao i Bečkom konvencijom. Jedina razlika je predviđena u regionalnom aktu gdje se teži oduzimanju i konfiskaciji svake imovinske dobiti koja je stečena ne samo nezakonitim djelatnostima vezanim za opojne droge, već i drugim vrstama teških krivičnih djela kao što su: a) terorizam, b) trgovina bijelim robljem, c) trgovina oružjem i g) krivičnim djelima kojima se ostvaruje veliki profit. Pri tome je i u Evropskoj (Strazburškoj) konvenciji pojam „prljavog novca“ određen kao nezakonit prihod od bilo kojeg krivičnog djela čime je ovaj pojam, prethodno dat u Bečkoj konvenciji, znatno proširen.

U članu 6 Evropske konvencije određeno da se krivično djelo pranje novca sastoji u umišljajnom preduzimanju jedne ili više sljedećih djelatnosti: a) konverziji ili transferu imovine uz znanje da takva imovina predstavlja prihod od kriminala s ciljem prikrivanja ili neistinitog prikazivanja nezakonitog porijekla imovine ili pomaganju licu koje je uključeno u činjenje predikatnog krivičnog dela da izbjegne zakonske posljedice svojih djela, b) prikrivanju ili neistinitom prikazivanju pravne prirode, izvora, mjesta, upotrebe, kretanja, prava ili svojine u odnosu na imovinu - znajući da ta imovina predstavlja prihod stečen činjenjem krivičnog djela, c) sticanju, posjedovanju ili korišćenju imovine sa znanjem u vrijeme prijema da takva imovina predstavlja prihod od krivičnog dela i d) učestvovanju, udruživanju ili zavjeri radi činjenja, pokušaj činjenja i pomaganje, podsticanje ili olakšavanje i savjetovanje u cilju činjenja bilo kog krivičnog djela.

U smislu primjene ove konvencije predikatno krivično djelo jeste ono kojim je pribavljena protivpravna imovinska korist, a koja može biti predmet pranja novca. Naime, pranje novca se i javlja kao „supsidijarno“ krivično djelo jer je njegovo postojanje zavisno od prethodno izvršenog drugog krivičnog djela čiji je učinilac motivisan namjerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi ili druge nezakonite dobiti. U dijelu pravne teorije se smatra da je potreba za inkriminacijom krivičnog djela pranja novca rezultat nemoći države (pa i cijele međunarodne zajednice) da se efikasno suprotstavi kriminalitetu, posebno organizovanom transnacionalnom kriminalitetu, kojim se ostvaruje ogromna finansijska moć.

3.2. Varšavska konvencija

I konačno, Savjet Evrope je 2005. godine usvojio novu Konvenciju o pranju novca, vođenju istrage, izvršavanju zapljene i konfiskacije dobiti koja je stečena od kriminaliteta i finansiranju terorizma. U Preambuli ove konvencije je izričito navedeno „da je u savremenom svijetu neophodna borba protiv teških krivičnih djela koja postaju ozbiljan međunarodni problem, a koja zahtijeva moderne i efikasne metode na internacionalnom nivou“. U članu 1 Konvencije je pojam „dobiti“ određen kao direktno ili indirektno dobijena, vršenjem krivičnih djela, imovina u smislu materijalne i nematerijalne, pokretne ili nepokretne imovine, hartija ili sredstava koja govore o vlasništvu ili interesu na takvoj imovini.

U članu 9 je dat pojam krivičnog djela pranja novca na isti način kao što to čini i ranije donijeta Evropska konvencija iz 1990. godine. Novina u odnosu na ranija rješenja se ogleda u činjenici da se krivično gonjenje za krivično djelo pranja novca može preduzeti i bez obzira na činjenicu da li je učinilac prethodno osuđen za predikatno krivično djelo iz koga je uopšte i nastala nezakonita dobit.

3.3. Direktive o pranju novca

Aktivnostima međunarodne zajednice u suprotstavljanju pranju novca pridružila se i Evropska unija. U tom pogledu su naročito značajne dvije direktive Savjeta i Evropskog parlamenta: a) Direktiva (91/308/EEC) Evropskih zajednica o prevenciji korišćenja finansijskog sistema za pranje novca iz 1991. godine i b) Direktiva (2001/97/EEC) koja dopunjuje Direktivu Savjeta Evropskih zajednica o prevenciji korišćenja finansijskog sistema za pranje novca iz 2001. godine (Pavišić, Bubalović, 2013: 128-131).

Direktiva (91/308/EEC) Savjeta Evropskih zajednica o prevenciji korišćenja finansijskog sistema za pranje novca iz 1991. godine (poznata kao „Direktiva o pranju novca“) promovisala je preventivni pristup u sprječavanju pranja novca, pa je finansijskim i kreditnim institucijama nametnuto niz obaveza i mjera koje treba da obezbijede blagovremeno i efikasno otkrivanje i dokazivanje različitih oblika i vidova pranja novca u privrednim aktivnostima čime bi se „obezbjedio integritet i neuprljanost finansijskog sistema“. Direktiva polazi od činjenice da se „pranje novca javlja ne samo u pogledu prihoda od droge, nego i onih prihoda koji su stečeni drugim kriminalnim aktivnostima“. U Preambuli ove direktive se ističe da je neophodno da se problem pranja novca tretira na nivou Evropske unije jer postojanje jedinstvenog tržišta i slobodnog kretanja kapitala i usluga mogu biti iskorišćeni za pranje novca koji je rezultat kriminalne aktivnosti. Potrebno je stoga da se na nivou Unije usvoje određene mjere koje će omogućiti koordinirane akcije država članica. Ovo angažovanje je kako u interesu pojedinih država, tako i u opštem interesu Unije jer uvijek kada su finansijske i kreditne institucije iskorišćene za pranje novca koji je rezultat kriminalne aktivnosti, stabilnost tih institucija, kao i povjerenje u finansijski sistem u celini - ozbiljno su ugroženi.

U članu 1 Direktive određen je pojam pranja novca (Jovašević, 2011a: 617-619) kao „postupanje koje je učinjeno namjerno u vidu: a) konverzije ili transfera imovine sa znanjem da je ona stečena kriminalnom aktivnošću ili učestvovanja u takvoj aktivnosti u cilju prikrivanja ili maskiranja nezakonitog porijekla imovine ili pomaganja bilo kog lica koje je umiješano u vršenje takve aktivnosti kako bi se izbjegle zakonske posljedice takve radnje, b) prikrivanja ili maskiranja prave prirode, izvora, lokacije, dispozicije, kretanja i prava u pogledu vlasništva imovine sa znanjem da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili učestvovanjem u takvoj aktivnosti, c) pribavljanja, posjedovanja ili korišćenja imovine sa znanjem u vrijeme njenog sticanja da je ona stečena kriminalnom aktivnošću ili učestvovanjem u takvoj aktivnosti i d) udruživanja sa drugim licima, pokušaja činjenja ili pomaganja, podsticanja, olakšavanja ili prikrivanja činjenja bilo koje navedene radnje.

Imajući u vidu međunarodni karakter pranja novca, od velikog značaja za efikasno funkcionisanje međunarodne saradnje je i to što je u Direktivi predviđeno da će pranje novca biti tretirano kao krivično djelo i onda kada su aktivnosti čiji rezultat je imovina koju treba oprati, preduzete na teritoriji neke druge države članice Unije, tako i na teritoriji neke treće države. Navedni pristup u pogledu pružanja međunarodne pravne pomoći je u potpunosti preuzet iz Evropske konvencije iz 1990. godine koja takođe od država potpisnica zahtijeva da u oblasti suprotstavljanja pranju novca usvoje eksteritorijalni pristup - za razliku od Bečke konvencija koja ovakav pristup nije poznavala. Uostalom, takvi se naponi uklapaju u solidarnost među državama u suzbijanju i sprječavanju najopasnijih oblika i vidova kriminaliteta, posebno organizovanog karaktera.

Na isti način u definisanju pojma, elemenata i karakteristika pranja novca, kao samostalnog krivičnog djela, postupa i Drugi protokol uz Konvenciju o zaštiti finansijskih interesa Evropskih zajednica (OJC316) iz 1995. godine koji zahtijeva kriminalizaciju pranja dobiti stečene finansijskim utajama i drugim krivičnim djelima ove vrste. Poseban značaj u aktivnostima Evropske unije predstavlja i Združena akcija od 3. decembra 1998. godine o pranju novca, identifikaciji, otkrivanju, zapljeni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i sredstava za njihovo sticanje.

U međuvremenu je u okviru Evropske unije donijeto više preporuka ili okvirnih odluka koje imaju za cilj da intenziviraju aktivnosti upravljene na sprječavanje i suzbijanje pranja novca: a) Protokol o kaznenoj odgovornosti pravnih lica, konfiskaciji imovine i pranju novca od 19. jula 1997. godine (OJC221), b) Okvirna odluka Savjeta od 29. maja 2000. godine o jačanju zaštite kaznama i drugim sankcijama za falsifikovanje novca s obzirom na uvođenje eura (OJL140), c) Okvirna odluka Savjeta od 28. maja 2001. godine o borbi protiv prevara i falsifikovanja bezgotovinskih sredstava plaćanja (OJL69), d) Okvirna odluka Savjeta od 26. juna 2001. godine o pranju, identifikaciji, pronalaženju, zamrzavanju, oduzimanju i konfiskaciji predmeta i rezultata krivičnog djela (OJL182) i d) Okvirna odluka Savjeta od 22. jula 2003. godine o sprječavanju korupcije u privatnom sektoru (OJL192).

Konačno, Direktiva (2001/97/EEC) koja dopunjuje Direktivu Savjeta Evropskih zajednica o prevenciji korišćenja finansijskog sistema za pranje novca iz 2001. godine, polazeći od činjenice da „pranje novca ima očiti uticaj na porast organizovanog kriminala, te da se borba protiv pranja novca mora voditi uglavnom kaznama i u okviru međunarodne saradnje sudskih i drugih organa za primenu zakona“, u članu 1 na identičan način određuje pranje novca, kao i Direktiva iz 1991. godine. Ova direktiva ima za primarni cilj osavremenjavanje međunarodnih instrumenata za borbu protiv pranja novca, kao i uspostavljanje visokih standarda zaštite finansijskog sektora.

Pojam pranja novca je dat u članu 1 ove direktive: kao namjerno činjenje sljedećih aktivnosti: a) konverzije ili prenosa imovine za koju se zna da potiče od kriminalne aktivnosti ili iz bilo kog akta učešća u takvoj aktivnosti sa svrhom prikrivanja ili lažnog prikazivanja nezakonitog porijekla imovine, b) pomaganje bilo kom licu koje je uključeno u izvršenje takve aktivnosti

da bi izbjeglo pravne posljedice svoje aktivnosti, c) prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja prava, odnosno vlasništva na imovini za koju se zna da potiče od kriminalne aktivnosti ili akta učešća u takvoj aktivnosti, d) sticanje, držanje ili upotreba imovine za koju se zna u vrijeme njenog prijema da ta imovina potiče od kriminalne aktivnosti ili akta učešća u takvoj aktivnosti i e) učestvovanje u izvršenju, udruživanje radi izvršenja, pokušaj izvršenja, pomaganje, podsticanje, doprinošenje ili savjetovanje da se izvrši neka od navedenih aktivnosti.

Kao kriminalna aktivnost, u smislu ove direktive kojom se pribavlja imovina (koja je predmet pranja novca), smatra se svaki oblik učešća u ostvarenju teškog krivičnog djela. Pri tome se, dakle, ovo teško krivično djelo povezuje sa prikrivanjem (maskiranjem) imovinske koristi koja je pribavljena bilo kojom vrstom kriminalne umiješanosti u vršenje teških krivičnih djela, među kojima (pored krivičnih djela predviđenih članom 3 Bečke konvencije iz 1988. godine) ulaze i sljedeća krivična djela: a) prevara definisana u čl. 1 i 2 Konvencije o zaštiti finansijskih interesa Evropskih zajednica, b) korupcija i c) prekršaji koji mogu donijeti znatne prihode, a koji je kažnjivi teškim kaznama zatvora u skladu sa krivičnim zakonom država članice Unije.

Prekretnicu u daljim aktivnostima Evropske unije u suprostavljanju različitim oblicima i vidovima organizovanog kriminaliteta uopšte, a posebno korupcije i pranja novca, predstavlja donošenje Konvencije o zaštiti finansijskih interesa Evropske unije iz 1995. godine sa dva dopunska protokola iz 1996. i 1997. godine (Jovašević, 2017: 212-214).

4. Pranje novca u pravu Bosne i Hercegovine

Pranje novca - odgovornost i kažnjivost - u pozitivnom pravu Bosne i Hercegovine uređeno je sa više zakonskih propisa. To su: a) Krivični zakon Bosne i Hercegovine i b) Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

4.1. Pranje novca u Zakonu o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti

Zakon o sprječavanju pranja novca i terorističkih aktivnosti Bosne i Hercegovine iz 2014. godine propisuje: a) mjere, radnje i postupke u finansijskom i nefinansijskom sektoru koje se preduzimaju s ciljem sprječavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti; b) obaveznike sprovođenja mjera, radnji i postupaka koji su dužni postupati po ovom zakonu; c) nadzor nad obaveznicima u sprovođenju mjera, radnji i postupaka u finansijskom i nefinansijskom poslovanju koji se preduzimaju radi sprječavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti; d) zadatke i nadležnosti Finansijsko-obaveštajnog odjela Državne agencije za istrage i zaštitu (FOO SIPA-e); e) međuinstitucionalnu saradnju nadležnih organa Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, te ostalih nivoa državne organizacije Bosne i Hercegovine u sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti; f) međunarodnu saradnju u oblasti sprječavanja pranja novca i finansiranja terorističkih

aktivnosti, kao i g) zadatke, nadležnosti i postupke drugih organa i pravnih lica s javnim ovlaštenjima u sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u BiH.

U članu 2 ovaj zakon je definisao pranje novca kao: 1) zamjenu ili prenos imovine, ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama, a s ciljem prikrivanja ili zataškavanja nezakonitog porijekla imovine ili pružanja pomoći nekom licu koje je umiješano u takve aktivnosti radi izbjegavanja zakonskih posljedica počinjenih radnji; 2) prikrivanje ili zataškavanje prave prirode, mjesta porijekla, raspolaganja, kretanja, prava na ili vlasništva nad imovinom ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama; 3) sticanje, posjedovanje ili korištenje imovine stečene kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama i 4) učešće ili udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja, odnosno pomaganja, podsticanja, olakšavanja ili davanja savjeta pri izvršenju bilo koje od navedenih radnji. Pri tome se svrha, znanje i namjera, potrebni kao elementi radnje pranja novca, mogu zaključiti na osnovu objektivnih i činjeničnih okolnosti. Pranjem novca smatra se i to kada su radnje, kojima je stečena imovina koja se pere, izvršene na teritoriji druge države.

4.2. Pranje novca u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine

4.2.1. Pojam i elementi krivičnog djela

Na bazi navedenih međunarodnih i evropskih standarda u oblasti suzbijanja finansijskog kriminaliteta i Krivični zakon Bosne i Hercegovine iz 2003. godine, sa kasnijim novelama, u grupi krivičnih djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te carinskih djela - u članu 209 propisuje krivično djelo „Pranje novca“. Ovo djelo se sastoji u primanju, zamjeni, držanju, raspolaganju, upotrebi u privrednom ili drugom poslovanju ili na drugi način prikrivanju novca ili imovine u većoj vrijednosti za koje se zna da su pribavljeni učinjenjem krivičnog djela ili ako je time ugrožen zajednički ekonomski prostor Bosne i Hercegovine ili ako to ima štetne posljedice na djelatnost ili finansiranje institucija Bosne i Hercegovine (Simović, Simović, Todorović, 2015: 135).

U teoriji (Đorđević, Đorđević, 2016: 173) se smatra da se u osnovi ove inkriminacije nalazi nemoć države da blagovremeno i efikasno otkrije ranije već izvršeno krivično djelo (jedno ili više) kojim je pribavljena protivpravna imovinska korist. Ovo je djelo Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti odredio kao prethodno krivično djelo, odnosno djelo iz koga je proistekla imovina koja je predmet krivičnog djela pranja novca, bez obzira na to da li je ono izvršeno na teritoriji Bosne i Hercegovine ili u inostranstvu (Pavišić, Grozdanić, Veić, 2007: 628-630).

Objekt zaštite krivičnog djela (Petrović, Jovašević, Ferhatović, 2016: 274-276) pranja novca je finansijski sistem - zajednički ekonomski prostor Bosne i Hercegovine. Kao objekt napada se javljaju novac i imovina koji su pribavljeni kriminalnom djelatnošću (vršenjem krivičnih djela, bilo samog učinioca ili drugog lica, ali ne i vršenjem drugih protivpravnih djelatnosti kao što su privredni prekršaji).

Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno, zakonom predviđenih djelatnosti (Lazarević, Vučković, Vučković, 2004: 667-669). To su, inače, radnje koje predviđa i Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti, kao i navedeni univerzalni i regionalni međunarodni dokumenti (Bečka, Strazburška ili Varšavska konvencija): a) primanje, b) zamjena, c) držanje, d) raspolaganje, e) upotreba u privrednom ili drugom poslovanju ili f) prikrivanje na drugi način novca ili imovine u većoj vrijednosti za koje se zna da su pribavljeni učinjenjem krivičnog djela. Sve ove djelatnosti se odnose na prijem, konverziju (zamjena, trampa, razmjena), držanje ili prenos (teretni ili besteretni) nezakonito stečene imovine u namjeri da se prikrije (prećuti, nesaopšti uopšte ili u određenom vremenu) ili lažno, neistinito prikaže njeno nezakonito porijeklo, bez obzira na to da li je ova namjera u konkretnom slučaju zaista i ostvarena.

Za postojanje ovog krivičnog djela je bitno da se radi o: 1) novcu ili imovini koji su: a) pribavljeni krivičnim djelom i b) veće vrijednosti. Kada postoji „veća” vrijednost, predstavlja faktičko putanje koje sud rješava u svakom konkretnom slučaju. Ovdje se radnja izvršenja odnosi na novac ili drugu (pokretnu ili nepokretnu) imovinu (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2018: 378-381) za koju se zna da potiče od kriminalne djelatnosti. Radnja izvršenja preduzima se u odnosu na činjenice o „porijeklu” nezakonito stečene imovine, a ne na samu tu imovinu. Prećutkivanje, nesaopštavanje je neupisivanje pravih podataka u pratećoj dokumentaciji uz imovinu ili neupoznavanje (neposredno ili posredno, na bilo koji način) drugog, ovlaštenog lica sa podacima o porijeklu imovine, čime se onemogućava nadležnim organima da uopšte ili blagovremeno dođu do saznanja o nezakonitom porijeklu imovine. Lažno, neistinito prikazivanje u cijelosti ili djelimično činjenica o nezakonitoj imovini koja potiče od kriminalne djelatnosti je saostavanje, usmeno ili u pisanoj formi, činjenje dostupnim nadležnim nadležnim organima da uopšte ili blagovremeno dođu do saznanja o nezakonitom porijeklu imovine.

Sticanje, držanje ili korišćenje (upotreba) u privrednom ili drugom poslovanju imovine se odnosi na imovinu za koju se zna u trenutku prijema da potiče od kriminalne djelatnosti. Sticanje (pribavljanje, nabavljanje) je svaka djelatnost kojom se dolazi u posjed, u državinu nezakonito stečene imovine. Držanje je samo posjedovanje ovakve imovine, njena (neposredna ili posredna) državinska, faktička vlast, pritežanje, na određenom prostoru za određeno vrijeme od strane učinioca djela. Korišćenje nezakonite imovine je njena upotreba, stavljanje u promet, u opticaj na bilo koji način, najčešće za plaćanje robe ili usluga. Bitno je za postojanje ove radnje da učinilac u vrijeme dolaženja u posjed (u trenutku prijema) posjeduje svijest o nezakonitom porijeklu takve imovine, odnosno da se radi o imovini koja potiče od kriminalne djelatnosti (Turković et al., 2013: 336-340).

Za postojanje ovog krivičnog djela je bitno ispunjenje još dva konstitutivna elementa. To su: 1) da učinilac radnju izvršenja preduzima sa znanjem (sa sviješću) da se radi o novcu ili imovini koji potiču od kriminalne djelatnosti (bez obzira na to da li zna pravnu kvalifikaciju konkretnog krivičnog djela, da li je on ili neko drugo lice učinilac takvog „prethodnog” krivičnog djela, da li zna njegovog učinioca i gdje je djelo učinjeno - u Bosni i Hercegovini ili

u inostranstvu) i 2) da na strani učinioca u vrijeme izvršenja djela postoji namjera da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito porijeklo imovine koja potiče od kriminalne djelatnosti (Jovašević, 2017: 172-174).

Izvršilac djela može da bude svako lice (kako lice koje je preduzelo kriminalnu djelatnost kojom su novac ili imovina kao objekt „pranja“ pribavljeni, tako i svako drugo lice), kao i odgovorno lice u pravnom licu.

U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji kvalifikuju: a) svijest, znanje učinioca da novac i imovina potiču od kriminalne djelatnosti i b) namjera učinioca da prikrije (prećuti) ili lažno (u cijelosti ili djelimično, neistinito, suprotno objektivnoj stvarnosti) prikaže „nezakonito poreklo imovine“.

Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Uz kaznu se učiniocu djela obavezno izriče i mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta - novca i imovine koji potiču od kriminalne djelatnosti.

4.2.2. Oblici ispoljavanja krivičnog djela

Krivično delo iz člana 209 Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine ima lakši (privilegovani) i dva teža, (kvalifikovana) oblika ispoljavanja. Lakši oblik ovog djela za koje Zakon propisuje blaže kažnjavanje određen je blažim oblikom krivice - nehatom na strani učinioca u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja. Tako, lakši oblik ovog djela postoji ako je radnju izvršenja preduzelo lice koje nije znalo da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren kriminalnom djelatnošću, ali je to moglo i bilo dužno da zna. Oblik krivice u vidu nesvjesnog nehata predstavlja okolnost za koju zakon propisuje blaže kažnjavanje - kaznu zatvora do tri godine ili novčanu kaznu (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 314-316). Međutim, krivično djelo pranja novca ima i dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja, za koja je propisano poštreno kažnjavanje.

Prvi teži oblik djela postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u odnosu na novac i imovinu koji su pribavljeni krivičnim djelom u kome je u svojstvu izvršioca ili saučesnika učestvovao i sam učinilac djela pranja novca. Dakle, ovdje se radi o dvije nužno, kumulativno povezane djelatosti za koju Zakon propisuje kaznu zatvora od jedne do deset godina. Drugi teži oblik djela, za koji je propisana kazna zatvora najmanje tri godine, postoji ako su predmet radnje izvršenja - pranja novca - novac i imovina u iznosu čija vrijednost prelazi 200.000 KM. Vrijednost objekta na kome se vrši radnja krivičnog djela u bilo kom obliku ispoljavanja - predstavlja kvalifikatornu okolnost. Ona se utvrđuje prema tržišnim uslovima u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja (Đorđević, 2011: 125-126).

5. Zaključak

U strukturi nacionalnog, ali organizovanog kriminaliteta preovladava kriminalitet upravljen na štetu imovine drugih fizičkih i pravnih lica (pa čak i čitavih država), pri čemu pojedini,

grupe i čitave organizacije postupaju u vršenju svoje kriminalne djelatnosti vođeni namjerom pribavljanja protivpravne imovinske koristi. No, to nije dovoljno, pa tako pribavljeni „prljavi“ novac ili drugu imovinu ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja). S druge strane, učinioци ovakvih kriminalnih djela imaju potrebu da prikriju pravo porijeklo ovakvog novca ili imovine koja potiče od kriminalne djelatnosti. Stoga se na međunarodnom i nacionalnom nivou uvidjela opasnost od ovakvih kriminalnih djelatnosti pojedinaca i grupa koje imaju za cilj pranje i prikrivanje novca i druge imovine koji potiču od kriminalne djelatnosti (vršenjem krivičnih djela). Tako, međunarodno pravo, kao i pojedina nacionalna zakonodavstva predviđaju krivičnu odgovornost za pranje novca, kao krivično djelo zapriječeno strogim kaznama, čiji je cilj sprječavanje i suzbijanje ovakvih društveno opasnih djelatnosti.

Cilj učinilaca krivičnih djela nije neposredno pribavljanje protivpravne imovinske koristi, jer ako ona ostane skrivena, u sferi ilegalne aktivnosti, nema značaja za učinioce prethodnih krivičnih djela. Stoga su oni prinuđeni da svoj ili tuđi „prljavo, nezakonito, ilegalno“ pribavljeni novac ili imovinu „operu“, da im pribave legalan osnov sticanja, da ih plasiraju u legalne privredne, novčane, bankarske, berzanske, finansijske, trgovačke i druge slične tokove. To znači da kriminalnom aktivnošću pribavljeni novac i drugu imovinu ova lica pokušavaju da legalizuju, odnosno da ih stave u legalni promet, opticaj (da im pribave legalni osnov sticanja).

S druge strane, učinioци prethodnih krivičnih djela, kojima su pribavljeni novac ili imovina na nezakonit način, imaju potrebu da prikriju pravo porijeklo ovakvog „prljavog“, ilegalno pribavljenog novca ili koristi i tako izbjegnu krivični progon i kažnjavanje. Da bi se razne nedozvoljene, protivpravne djelatnosti pojedinaca i grupa preduprijedile, spriječile, suzbile i smanjile na društveno prihvatljiv nivo, na međunarodnom nivou se pristupilo normiranju prava i obaveza država u preduzimanju adekvatnih mjera, sredstava i postupaka radi sprječavanja i suzbijanja pranja novca. U tom cilju je donijeto više univerzalnih i regionalnih međunarodnih dokumenata kojima su precizirane nedozvoljene djelatnosti i pojedini oblici i vidovi ispoljavanja pranja novca, kao i mjere, organi i postupanje u nacionalnim zakonodavstvima u pravcu stvaranja pogodne pravne osnove za sprječavanje i suzbijanje ove negativne društvene pojave.

Tako je i u Bosni i Hercegovini, donošenjem Zakona o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, 2014. godine, sa novelom iz 2016. godine, kao i Krivičnog zakona (u grupi privrednih krivičnih djela) propisano krivično djelo pranja novca u osnovnom, lakšem i težim oblicima ispoljavanja za koje su propisane kazna zatvora i mjera bezbjednosti oduzimanja novca i imovine. Inače, ovo krivično djelo se sastoji u konverziji ili prenosu imovine za koju se zna da potiče od kriminalne djelatnosti u namjeri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito porijeklo imovine, u prikrivanju ili lažnom prikazivanju činjenica o imovini za koju se zna da potiče od kriminalne djelatnosti ili u sticanju, držanju ili korišćenju imovine za koju se zna u trenutku prijema da potiče od kriminalne djelatnosti.

LITERATURA

- [1] Babić, M., Marković, I. (2007). Krivično pravo, Posebni dio. Banja Luka.
- [2] Degan, V.Đ., Pavišić, B. (2005). Međunarodno kazneno pravo. Zagreb.
- [3] Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2016). Krivično pravo. Beograd.
- [4] Đorđević, Đ. (2011). Krivično pravo, Posebni dio. Beograd.
- [5] Jovašević, D. (2003). Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom. Beograd.
- [6] Jovašević, D. (2011). Međunarodno krivično pravo. Niš.
- [7] Jovašević, D. (2011a). Leksikon krivičnog prava. Beograd.
- [8] Jovašević, D. (2017). Krivično pravo, Posebni dio. Beograd.
- [9] Jovašević, D., Ikanović, V. (2015). Međunarodno krivično pravo. Banja Luka.
- [10] Jovašević, D., Mitrović, LJ., Ikanović, V. (2017). Krivično pravo Republike Srpske, Posebni dio. Banja Luka.
- [11] Jovašević, D., Mitrović, LJ., Ikanović, V. (2018). Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske. Banja Luka.
- [12] Kokolj, M., Jovašević, D. (2011). Krivično pravo Republike Srpske, Opšti i posebni dio. Bijeljina.
- [13] Lazarević, LJ., Vučković, B., Vučković, V. (2004). Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore. Cetinje.
- [14] Levi, M. & William, G. (2002). Terrorist Finance, Money Laundering and the Rise of Mutual Evaluation: A New Paradigm for Crime Control? European Journal of Law Reform, 4 (2).
- [15] Lilley, P. (2003). Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering. 2d ed. Sterling, Va.: Kogan Page.
- [16] Mrvić Petrović, N. (2005). Krivično pravo. Beograd.
- [17] Novoselec, P. (2004). Opšti dio kaznenog prava. Zagreb.
- [18] Pavišić, B., Bubalo, T. (2013). Međunarodno kazneno pravo. Rijeka.
- [19] Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
- [20] Petrović, B., Jovašević, D. (2005). Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio. Sarajevo.
- [21] Petrović, B., Jovašević, D. (2010). Međunarodno krivično pravo. Sarajevo.
- [22] Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). Krivično pravo 2. Sarajevo.
- [23] Selinšek, LJ. (2007). Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela. Ljubljana.
- [24] Simić, I., Trešnjeg, A. (2010). Krivični zakonik sa kraćim komentarom. Beograd.
- [25] Simović, M., Simović, V., Todorović, LJ. (2015). Krivični zakon Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
- [26] Turković, K. et al. (2013). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
- [27] Vukson, William, B.Z., ed. (2003). Organized Crime & Money Laundering. Toronto, Ont.: G.7 Report Inc.
- [28] Woods, Brett F. (1998). The Art & Science of Money Laundering: Inside the Commerce of the International Narcotics Traffickers. Boulder, Colo.: Paladin Press.